

УДК 340.1

О. І. ДЕМЕНКО,*здобувач**Харківського національного університету внутрішніх справ*

ОСОБЛИВОСТІ ОСНОВНИХ ФОРМ ПРАВОВОГО ВИХОВАННЯ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

Визначено основні форми правового виховання студентської молоді, проаналізовано їх особливості.

Позитивна правова свідомість є передумовою правомірної поведінки студентської молоді та певною мірою обумовлює режим законності і правопорядку в суспільстві й державі. Правова свідомість будь-якої людини не виникає з нічого, вона формується поступово, на протязі всього її життя.

У формуванні правової свідомості студентської молоді важливу роль відіграє правове виховання, яке може здійснюватись різними способами та в різноманітних формах. Саме від обрання тієї чи іншої форми правового виховання студентства певною мірою залежить його ефективність, виконання мети та завдань.

З огляду на зазначене та беручи до уваги те, що студентство є окремою соціально-демографічною групою, яка характеризується специфічними соціально-психологічними рисами, системою цінностей та субкультурою, на нашу думку, особливої актуальності набувають питання основних форм правового виховання студентської молоді та їх особливостей.

Огляд юридичної літератури дає підстави стверджувати, що сутність, зміст та класифікація форм правового виховання неодноразово були предметом дослідження таких учених, як С. Д. Гусарєв, А. І. Дольова, В. П. Зенін, В. О. Котюк, Ю. М. Оборотов, О. Ф. Скаун, О. Д. Тихомиров тощо. Окремі аспекти форм правового виховання студентської молоді висвітлені в роботах С. В. Берези, О. О. Ганзенка, С. Б. Єлканова, Н. Ю. Коваленко, В. О. Осташова тощо. Разом із цим, слід відмітити, що деякі питання стосовно переліку та специфіки основних форм правового виховання сучасної студентської молоді залишаються не вирішеними і потребують додаткового спеціального теоретико-правового дослідження.

У зв'язку з цим, автор даної статті ставить за мету визначити основні форми правового виховання студентської молоді та проаналізувати їх особливості.

Студентська молодь є достатньо великою специфічною суспільно-демографічною групою нашої держави, яка складається з представників молодого покоління, що навчаються у вищих навчальних закладах.

У юридичній загальнотеоретичній літературі під правовим навчанням, як правило, розуміють конкретний вид навчального процесу, під час якого громадяни під керівництвом досвідчених юристів оволодівають правовими знаннями, навичками, вміннями застосування правових норм [1, с. 33].

Щодо правового навчання у ВНЗ, то, на думку С. Д. Гусарєва та О. Д. Тихомирова, правове навчання в юридичних навчальних закладах – є окремим видом дій, які пов'язані із процесом отримання правових знань, набуття навичок практичної діяльності, формування юридичного світогляду та з іншими процесами, передбаченими навчальними програмами, кваліфікаційними характеристиками, які дозволяють готувати на достатньому професійному рівні юриста – фахівця своєї справи [2, с. 135].

Таким чином, з огляду на зазначене, маємо підстави відмітити, що саме у процесі правового навчання у студентів формується правосвідомість, система поглядів, теорій, ідей, уявлень, оцінок, настроїв, почуттів і установок, що виражають ставлення студента, студентської молоді до чинного, минулого та бажаного права, до діяльності, пов'язаної із правом, до правових явищ та поведінки людей у сфері права. Тобто у процесі правового навчання формуються такі структурні елементи правосвідомості студентів, як правова ідеологія та правова психологія.

У зв'язку з вищевикладеним правове навчання студентської молоді, на наш погляд, слід визнати первинною сходинкою її правового виховання, а отже, віднести до його основних форм.

Оскільки правове навчання є однією з форм правового виховання студентської молоді, а

правове виховання слід розрізняти у широкому та вузькому значенні, на нашу думку, логічно зауважити, що поняття правового навчання студентів також має і широке, і вузьке значення.

Так, *правовим навчанням у широкому значенні* є сукупність усіх засобів та способів, які тим чи іншим чином впливають на свідомість студента як громадянина держави і члена суспільства.

У *вузькому розумінні поняття правового навчання студентів* являє собою сукупність усіх запланованих організаційних і цілеспрямованих дій конкретного ВНЗ з метою формування у них знань, вмінь та навичок, які необхідні для здійснення майбутньої професійної діяльності та участі в суспільному житті.

Таким чином, якщо у вузькому значенні правове навчання студентської молоді здійснюється ВНЗ, а саме їх громадськими організаціями, адміністраціями і професорсько-викладацьким складом. У широкому значенні на процес правового навчання студентів, окрім зазначених суб'єктів виховного процесу, безпосередньо впливають сім'я, суспільство та правові знання, які людина отримала у школі (технікумі, училищі, коледжі тощо).

Сім'я і школа є одними з основних чинників, що впливають на формування правосвідомості студента, і тому вони, на наш погляд, певною мірою обумовлюють успішність досягнення мети правового виховання конкретної молодшої особи у вищому навчальному закладі.

Молода людина, що отримує освіту в будь-якому вищому навчальному закладі України, вже пройшла періоди дитинства та юності, відповідно кожен із цих етапів становлення її особистості, а отже, і правосвідомості, супроводжувалися процесами правового навчання та виховання. У зв'язку з цим, на наше переконання, помилкою буде вважати, що правосвідомість студента є «чистим аркушем паперу» і формується тільки протягом навчання у ВНЗ, шляхом запланованих організаційних та цілеспрямованих дій. Уже в дитинстві сім'я та школа закладають фундамент свідомості та правосвідомості особи. Батьки формують морально-правову основу свідомості дитини, відкриваючи їй світ і пояснюючи, що «добре» – дозволено, а що «погано» – заборонено, що саме є метою і змістом життя. У свою чергу, у школі школярі отримують певну систему правових знань, вмінь та навичок у межах програми курсу «Основи правознавства».

Крім загальних моральних норм, які є підвалинами правової свідомості, у дитинстві від батьків, вихователів дитсадка або вчителів

школи дитина отримує і конкретні правові знання, формує правові звички та установки. Приміром, така норма поведінки, як «переходити дорогу необхідно тільки на зелене світло», є правовою нормою правил дорожнього руху і засвоюється людиною в дитинстві. Дана норма права та інші, подібні на неї, формують у свідомості дитини, підлітка, конкретні правові знання, закріплені державою правил поведінки, ставлення до них та установку на їх виконання чи невиконання, тобто формують елементи правосвідомості та мотиви на правомірну чи неправомірну поведінку.

Зважаючи на зазначене, на нашу думку, під час правового навчання студентської молоді у ВНЗ слід враховувати той факт, що частина студентів має певною мірою деформовану правосвідомість і тому формування їх юридичної свідомості вимагає індивідуального підходу.

З огляду на це кожен викладач під час правового навчання, на нашу думку, повинен у поведінці своїх вихованців бачити, розуміти, аналізувати внутрішні рушійні сили і лише на їх підставі ставити конкретні цілі та завдання правового навчання й обирати оптимальні засоби їх досягнення.

Таким чином, з огляду на зазначене, маємо підстави відмітити, що метою процесу правового навчання будь-якого студента (незалежно від рівня та деформації його правосвідомості) є формування такого рівня правової культури студента, який характеризується не тільки знанням права і розумінням його соціальної цінності, а й поведінкою, що відповідає праву. Відповідно для досягнення даної мети у процесі правового навчання (залежно від рівня та наявності чи відсутності, ступеня деформації правосвідомості студентів) суб'єкти правовиховного процесу повинні використовувати різні засоби і способи правового навчання. Тобто правове навчання студентів повинно мати індивідуальний характер.

У юридичній літературі, крім сім'ї та школи, до чинників, що впливають на формування свідомості студента, деякі вчені відносять також і громадянське суспільство [3, с. 7]. У даному аспекті, на нашу думку, слід окремо відмітити, що громадянське суспільство неможливе поза правовою культурою більшості його членів і водночас є її наслідком, тобто на процес правової соціалізації студентської молоді впливає виховання у відносинах громадянського суспільства, правова культура суспільства.

З огляду на зазначене, вважаємо небезпідставною думку С. В. Берези стосовно необхідності і

доцільності правового всеобучу всіх верств суспільства. Так, науковець вважає, що правовий всеобуч має охоплювати всі верстви суспільства: молодь, депутатський корпус, працівників органів виконавчої влади на місцях, працівників управління громадських організацій, педагогічних кадрів, посадових осіб комерційних корпорацій, правопорушників у місцях позбавлення волі тощо, а програми правового всеобучу повинні враховувати професійні навички, вік, соціальний статус, психологічні особливості даних верств населення [4, с. 24].

Визнання факту необхідності правової освіти населення дає нам підстави поряд із такою формою, як правове навчання студентів, віднести до переліку основних форм їх правового виховання *правову пропаганду*.

Слід окремо підкреслити, що правова пропаганда здійснює правовиховний вплив на свідомість студентів саме через засоби масової інформації (радіо, телебачення, пресу) і включає програму з правової освіти населення – роз'яснення громадянам у пресі та на телебаченні змісту і порядку реалізації їх прав і обов'язків, нововведених законів та інших нормативно-правових актів тощо.

У даному контексті на сьогодні, на наш погляд, важливим є створення спеціальних радіо та телевізійних програм, а також відеофільмів, що мають юридичне спрямування і фактично здійснюють правове виховання різних верств населення. До таких ми можемо віднести вже існуючі на телебаченні наступні програми: «Слідство вели...», «Сімейний суд», «Судові справи»; телесеріали «Адвокат», «Закон і порядок»; видання спеціалізованих видань: «Право України», «Відомості Верховної Ради», «Юридичний вісник України» тощо.

Аналізуючи ефективність впливу даного роду джерел інформації на формування правосвідомості студентської молоді, вважаємо за необхідне окремо звернути увагу на те, що джерела правової пропаганди для даної категорії осіб повинні бути максимально емоційно забарвлені. Такий стан речей пов'язаний з особливістю психіки молодого людини.

Як свідчать дослідження О. Заярної, у не-свідому тілесну пам'ять молодого людини швидше і з більшою вірогідністю потрапляють емоційні повідомлення. У зв'язку з цим є підстави стверджувати, що більш дієвими є не ті повідомлення, які запам'ятовуються молодого особою, а ті, від яких залишається враження. Емоційно забарвлена, «репресована» інфор-

ція залишається в пам'яті надовго, можливо, на все життя [5, с. 28–29].

На підставі вищезазначеного до емоційно забарвлених форм правового виховання студентства ми вважаємо справедливим віднести, крім спеціальних радіо- і телевізійних програм, художні фільми, що відображають діяльність правоохоронних органів. І хоча такі форми не завжди визнаються офіційними заходами правового виховання, але, враховуючи психологічні чинники ефективності правової пропаганди, а також особливий інтерес сучасної молоді до художнього кінематографа, на наше переконання, цілком логічно припустити, що саме вони мають найбільш вагомий вплив на формування правосвідомості студентської молоді, її правомірної поведінки та небайдужого ставлення до порушень законності і правопорядку.

Огляд бази законодавства за останні п'ять років дає підстави відмітити, що сучасний етап розбудови правової держави в Україні пов'язаний зі швидкою зміною нормативно-правових приписів. У зв'язку з цим, а також зважаючи на те, що велике значення у формуванні позитивної правосвідомості студентства має своєчасне ознайомлення даної верстви населення з положеннями законодавства нашої країни, маємо підстави погодитись із думкою про те, що постійні коментарі змін до правових законів, їх тлумачення є необхідним складником, без якого неможливо досягти результативності правового виховання [6, с. 261] студентів, тобто до переліку основних форм правового виховання студентської молоді слід віднести *правову просвіту*.

Звернімо одразу увагу на те, що «правова освіта» і «правова просвіта» – категорії не тождешні, оскільки вони мають різний зміст: освіта означає здобуття фаху, а просвіта – поширення популярних знань.

Можливість одержання відомостей про сутність змінених законодавчих приписів на сьогодні не обмежується засобами телебачення, преси та радіо. Науково-технічний прогрес, швидка комп'ютеризація та інформатизація всіх сфер суспільного життя, і правового в тому числі, відкрили нові можливості в досягненні мети правового виховання студентської молоді шляхом її правової просвіти.

Зважаючи на викладене та беручи до уваги те, що студентське середовище на сьогодні у процесі навчання та дозвілля постійно користується мережею Інтернет, на нашу думку, цілком доцільно використовувати можливості цієї мережі задля правового інформування (правової просвіти) студентів.

Враховуючи особливості студентства як окремої соціально-демографічної групи (вік, особливості психології студентської молоді), ми вважаємо, що популярність інформаційних правових сайтів серед студентів та ефективність їх впливу на свідомість цієї частини молоді залежить від структури і способів «подачі» правового матеріалу. Інакше кажучи, правові сайти, що розраховані на студентську аудиторію, повинні бути певною мірою адаптовані під її психологічні, соціальні та вікові потреби.

Особливої уваги серед форм правового виховання студентської молоді, на нашу думку, заслуговує також *правове самовиховання* (цілеспрямована, повсякденна, систематична діяльність людини з оволодіння правовими знаннями, формування позитивних правових мотивів і настанов, навичок правомірної поведінки, що полягає в самостійних зусиллях, спрямованих на вироблення звички до активної правомірної поведінки [7, с. 250]).

Огляд юридичної літератури свідчить про те, що ще за радянських часів вченими було доведено: найбільш високих успіхів у правовому самовихованні студенти досягають, коли їхня робота над собою здійснюється на тлі колективного самовиховання. Відповідно вплив колективного самовиховання на самовиховання особистості може бути або опосередкованим (надихати, навіювати, заражати прикладом поведінки, інтересів, оцінок тощо), або спеціально організованим (у вигляді освіти, переконання або критичних висловлень і вимог до особистості) [8, с. 29].

Враховуючи вищевикладену точку зору, у сучасній юридичній літературі деякими вченими також зверталась увага на необхідність поєднання правового виховання з певним ідеологічним вихованням особи, яке має відбуватись, у першу чергу, в молодіжних організаціях [3, с. 7–8].

Так, на думку О. О. Ганзенко, факт створення та існування у державі низки дитячих і молодіжних організацій стане бажаною для особи альтернативою негативному мікросередовищу, об'єднає молодь на основі загальних

інтересів і обґрунтованої концепції про необхідність правовідповідного способу життєдіяльності, шанування моральних і правових цінностей [3, с. 11]. Ми цілком поділяємо точки зору вищезазначених авторів і вважаємо, що в середовищі студентів організацією, яка не тільки сприятиме правомірній поведінці студентів, а й певною мірою забезпечить виконання студентами своїх обов'язків, сприятиме навчальній, науковій та творчій діяльності студентів, є *органи студентського самоврядування*. При цьому студентське самоврядування, на нашу думку, має здійснюватись на всіх рівнях студентського життя: у студентській групі, на факультеті, в інституті, у гуртожитку. Крім того, залежно від контингенту студентів, типу та специфіки ВУЗу, студентське самоврядування може здійснюватись і на рівні курсу, спеціальності, студентського містечка. На наш погляд, чим більше рівнів у системі організації органів студентського самоврядування матиме той чи інший вищий навчальний заклад, тим ефективніше зазначена інституція буде впливати на все студентство, утверджуючи в ньому цінності громадянського суспільства та правової держави.

Таким чином, з огляду на зазначене логічно припустити, що саме органи студентського самоврядування деякою мірою сприятимуть активній поведінці студентів, обумовлять застосування громадянських правових цінностей не тільки учасниками студентських самоврядних одиниць різних рівнів (груп, факультетів, гуртожитків, вищого навчального закладу), а й усією студентською спільнотою.

Отже, підсумовуючи вищевикладене у даній статті, маємо підстави констатувати, що: по-перше, основними формами правового виховання студентів є правове навчання, правова пропаганда, правова просвіта та правове самовиховання; по-друге, дані форми правового виховання студентської молоді мають певні особливості, які обумовлені віком, соціальним статусом, психологічними особливостями даної верстви населення.

Список використаної літератури

1. Гусарев С. Юридична деонтологія / С. Гусарев, О. Тихомиров. – К. : ВІРА-Р, 1999. – 506 с.
2. Правознавство : навч. посіб. / [Бобир В. І., Демський С. Е., Колодій А. М. та ін.] ; за ред. Копейчикова В. В. – 2-ге вид., перероб. та допов. – К. : Юрінком Інтер, 1999. – 704 с.
3. Ганзенко О. О. Формування правової культури особи в умовах розбудови правової держави Україна : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових вчень» / О. О. Ганзенко. – К., 2003. – 16 с.
4. Береза С. В. Правовий всеобуч як передумова формування правової культури в сучасному демократичному суспільстві / С. В. Береза // Часопис Київського університету права. – 2009. – № 3. – С. 19–25.

5. Заярна О. Як переконати масову аудиторію: психологічні чинники ефективності пропаганди / О. Заярна // Нова політика. – 1999. – № 1. – С. 28–29.
6. Анучина Л. В. Правове виховання: бажання й реальність / Л. В. Анучина, В. Г. Грицаненко // Проблеми законності. – 2009. – Вип. 103. – С. 260–263.
7. Військове виховання: історія, теорія та методика : навч. посіб. / за ред. В. В. Ягупова. – К. : Graphic & Design, 2002. – 560 с.
8. Елканов С. Б. Основы профессионального самовоспитания будущего учителя / С. Б. Елканов. – М. : Просвещение, 1989. – 189 с.

Надійшла до редколегії 02.09.2011

ДЕМЕНКО О. И. ОСОБЕННОСТИ ОСНОВНЫХ ФОРМ ПРАВОВОГО ВОСПИТАНИЯ СТУДЕНЧЕСТВА

Определены основные формы правового воспитания студенчества, проанализированы их особенности.

DEENKO O. THE FEATURES OF BASIC FORMS OF LEGAL EDUCATION OF STUDENTS

The basic forms of legal education of students are defined, their features are analyzed.